

najbolj udarja po revežih. S sloganom "Die Körper gehört dir" so poskušali ob konkretnem vprašanju ženske pridobiti za razredni boj. Agitacija za reformo je zajela veliko razsežnost in odmevala tudi na kulturno-umetniškem področju (Brecht, Breidel, Fallada, Wolf...), že od konca 1931 pa je začela zgubljeni na moči predvsem zaradi nesoglasij in kompromisarstva navznoter. Dokončno je bila možnost nadaljnjih reform uničena s prihodom nacistov na oblast.

Medtem ko je v 3. rajhu⁸ splav postal ukazani način odprave tistega plodu, ki ni ustrezal ravnim predpisom ali ni posedoval demografsko-politično zaželenih kvalit, so umetni splav zarodka arijskih staršev kaznovali z zaporom, v primeru "nadaljnega zmanjševanja življenjske moči nemškega naroda" pa je bila predpisana smrtna kazen. Zaščito nerojenega otroka so na ta način zamenjali rasno-politični cilji.

Po vojni v Nemčiji sicer obstajajo različne ženske iniciative, vendar se leve stranke (SDP) zaradi volilne matematike v gibanje ne vključijo. Interesa za spremembo paragrafa 218 v večji meri ni bilo tudi zaradi tega, ker so zdravniki popolnoma nekažnovano pomagali splaviti mnogim ženskam, žrtvam predvsem ruskih posilstev. Nasploh so v povojnih kriznih letih pod krinko medicinsko indieranega splava (določen l. 1927) opravljali tudi abortuse iz socialnih in evgeničnih razlogov.

V 50. letih, ko se življenjski pogoji bistveno izboljšajo, je splav prisoten v tolikšni meri kot prej, upadati pa začne šele s pojavom novih kontracepcijskih sredstev, predvsem tabletk, v sredini 60. let. V 70. letih se debata o splavu spet vrne v parlament. Različni pogledi, koncepti in predlogi, podkrepjeni z navadno pretiranimi številkami so leta 1976 pripeljali do kompromisa in spremembe paragrafa 218, vendar pa debata o splavu s tem ni bila končana. Tako kot v drugih državah prihaja vedno znova na dan tudi v devetdesetih. Ponujajo se različne rešitve in modeli, ne glede na to pa praksa po stari navadi hodi svojo pot.

Tone Kregar

V KRALJESTVU OKUSOV

Wolfgang Schivelbuseh, *Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1990, 247 strani.

Wolfgang Schivelbuseh je bil rojen leta 1941 v Berlinu, študiral pa je v Frankfurtu in Berlinu. Po izobrazbi je filozof in sociolog, študiral pa je tudi književnost. Od leta 1973 Wolfgang Schivelbuseh živi in dela kot neodvisen pisec v New Yorku. Med njegovimi vidnejšimi deli z zgodovinsko tematiko lahko omenimo zgodovino potovanj z vlaki (njegova *Geschichte der Eisenbahnreise* je izšla leta 1978, zanjo pa je dobil nemško nagrado za strokovno knjigo), leta 1983 pa je "trilogijo nenavadnih zgodovin" začasn zaključil z zgodovino razsvetljave), precej obsežnejša pa je njegova esejistična in literarnozgodovinska bibliografija.

V pričujoči knjigi (prva izdaja je izšla 1979) nas Schivelbuseh popelje na razburljivo pot po sledih človeških razvad od vsakdanjega vrčka do vsakdanje "šprice", ki jo je človeštvo prehodilo v tisočletju (meje so postavljene glede na zahodno kulturo), avtor pa nas s to evolucijo seznanja na dobrih dvesto straneh, ne da bi (tako menim) kaj bistvenega izpustil ali "pozabil" - za marljivejše in ukaželjnejše pa je dodal še izčrpano tematsko bibliografijo.

Bralec se najprej malee presenetljivo sreča s srednjeveško slo po začimbah, ki je svojčas (odkritja!) lahko mobilizirala ogromne človeške potenciale in na vse načine iskala zadovoljitev. V tej "popromaniji" je svet šel celo tako daleč, da so tej začimbi namenili vlogo nekakšne vzporedne valute (ob zlatu). Šele ko preberemo (in se ponovno spomnimo) takih stvari, nam postane razumljivejši stavek, ki ga je Vasco da Gama napisal v svoj dnevnik: "Iščemo kristjane in začimbe."

Resnici na ljubo velja omeniti, da Evropejci (Schivelbuseh seveda govori o Zahodnoevropejcih - nosileih fevdalne družbe) kljub svoji kmetavzarski zarobljenosti (v primerjavi z Bizantinci, Arabci) niso stopili v magični svet okusov povsem brez izkušenj. Že od davnine jih je namreč spremljala sol, snov, ki so jo sprva uvrščali v sakralno sfero kot prisposodbo zdravja (sal - salus) in jo žrtvovali bogovom, z njo pa

⁸ Michael Gante: *Das 20. Jahrhundert (II). Rechtspolitik und Rechtswirklichkeit 1927-1976*, 167-207.

so sprejemali tudi goste (kruh in sol). Bolj prozaično so sol uporabljali kot konzervans.

Kljub dejstvu, da so poper v evropskem prostoru uporabljali že Rimljani, pa je svojo renesanso doživel v "močno začinjenem" srednjem veku, ko je kvantiteta tudi pri začimbah igrala važnejšo vlogo od kvalitete. Poper je (skupaj s cimedom) postal kraljevsko darilo, valuta, nepogrešljiv pa je bil tudi na številnih dvorih, kjer so mogočneži svoj ugled in moč utrjevali tudi s pekočino v ustih in grlih podanikov. Jedem je bila na takih sprejemih in gostijah skupna edino "neopaznost". Prave jedi je bilo namreč pod goro začimb v najbolj čudnih mešanica kaj težko prepoznati. Prava presenečenja so seveda tudi na tovrstnih pojedinah prinesli kot desert - lično aranžirane začimbe na posebnih ploščkih (seveda brez drugih "motečih" živil, ki uživanje v rajskih okusih itak samo pokvarijo). (Schivelbusch v poglavju o srednjem veku sicer nekoliko karajoče piše tudi o začinjanju vina, čemur se lahko slovenski raziskovalci kuhanega vinčka samo prizanesljivo nasmehnemo - ah, ti Evropejci...)

Resnično ozadje pretirane ljubezni do začimb, ki jo je gojil srednji vek, so si prizadevali odkriti številni raziskovalci - nekateri so videli v tej začimbi maniji zgolj samoobrambno reakcijo na dvomljive vonjave surovega mesa (koline jeseni so morale zadostovati do druge jeseni - čez vse poletje), kar je po avtorjevem mnenju nesmisel - mogočnežem, ki so usmerjali to modo, prav gotovo ni bilo treba jesti smrdljivega mesa, povrh pa so bile začimbe precej predrage za vlogo "razsmrajevalca". Verjetnejša je druga hipoteza, ki išče vzroke za to čudno ljubezen v globini človeške duševnosti. Mile, opojne dišave (cimet, ingver, klinčki), h katerim se je kasneje obrnila Evropa naj bi ljudem (ki so si jih lahko privoščili) predstavljale prisposode raja, nebes ali pa vsaj daljnih prostranstev, ki so jih v srednjeveški (in tudi kasnejši) ujetosti v vsakdanjost tako zelo potrebovali.

Zasvojenost z začimbami lahko imamo za prvo evropsko zasvojenost, ki jo je kontroliral islamski svet (in z njo ni pretirano obogatel, kot tudi - razen redkih izjem ni obogatel z nafto, ki ostaja najhujša evropska in ameriška zasvojenost). Odločilne za vnovično porast porabe začimb v Evropi (po zatonu rimskega imperija) so bile križarske vojne, ki jih lahko imamo v precej večji meri za spopad načinov življenja kot pa za pristni in potrebni vojaški spopad. Cvet evropskega viteštva se je tedaj namreč srečal s standardom, ki ga

napol kmečki dvori Evrope niso mogli razumeti (polegčasne osvoboditve Božjega groba je Evropa tedaj spoznala svilo, žamet, damast, posteljo z baldahinom in nenazadnje nove rajske dišave). Arabci so bili pri izviru teh nebeških sladkosti, ki so jih zgolj po kapljicah in astronomskih cenah (zanje so sprva poskrbeli zviti beneški in genovežanski grosisti) pošiljali v Evropo, ki je vsak tovor pričakovala kot puščava osvežujoč naliv.

Ležerno prepeljevanje opojnih tovorov preko Sredozemlja je za silo sicer zadostovalo (čeprav se je cena popru od Molukov do potrošnika na Zahodu povečala kar tridesetkrat), zapletlo pa se je tedaj, ko začimbe niso bile več le domena aristokracije. Proti koncu srednjega veka je po dragih začimbah začelo posegati tudi premožno meščanstvo, ki je najsijajnejše ume Evrope za dolga desetletja zaposlilo z iskanjem smotrne in zanesljive poti do dišečega paradiža. Te pustolovščine, ki so žalibog navrgle nekaj nepotrebnih odkritij (le komu je kaj do Amerike), so se končno zadovoljivo iztekle - evropska sla po dišavah je bila za silo potešana, naši predniki pa so dobili za povrh še novih skušnjav (čaj, kava, čokolada).

Žalostno je le to, da so začimbe s poglobljanjem vedénja o svetu in njegovi izmerljivosti (spet ta nepotrebna odkritja), izgubile tisti magični priokus, ki se je neznatnemu zlahetniču v mrzli in neprijazni ter prepisni sobani nekje na Frankovskem kot sladek srh razlival po hrbtu ob misli na nepredstavljiva prostranstva, ki so mu jih prinašale "zeli z Jutrovega".

Čar tako "vsakdanjih" začimb je bil dokončno mimo - njihovo mesto je poslej pripadlo kolonialnim "skušnjavam" (na neskončno olajšanje izmučenih in opečenih grl in želodcev).

V 16. stoletju je v zavest Evropejcev stopila kava - sprva kot obroben predmet potopisov, kasneje (ko je postala dosegljiva tudi evropskim pivcem) pa je dobila častno mesto v obsežnih znanstvenih delih. (Zlasti radi so o njej pisali zdravniki, saj so jo tudi Arabci še v 10. st. uporabljali predvsem kot zdravilo - Mohamed naj bi se z njo rešil spalne bolezni.) V času, ko so se s kavo srečali prvi Evropejci, je le-ta imela na Orientu svojo medicinsko fazo že krepko za sabo - muslimani so jo pili kot dobrodošel nadomestek za "konkretnješe" pijače, ki jih islam prepoveduje. Resnejši prodor v Evropo je kavi (hkrati s čajem in čokolado) uspel v 17. st., ko so jo preko Levanta, Benetk, Genove in Londona razširili po celini sprva kot zdravilo, okoli leta 1700 pa je kava že postala

pijača elite (razvoj poreelanskih kavnih servisov). Presenetljivo dobro so kavo sprejeli v protestantskih državah, kjer so hvalili njen poživljaljoč in stregnjujoč učinek - treznost in živahnost kavopiveev so pogosto primerjali z lenobo in zanemarjenostjo pijancev. Poleg te družbeno-higienske funkcije so kavi pripisovali blažilen ali celo terapevtski učinek pri številnih tegobah (vodenika, neješčnost, slaba kri - za čiščenje). Boj proti alkoholu je bil do množičnejšega pitja kave pravzaprav boj brez upa zmage, saj zaskrbljeni abstinenti novopečenim treznežem niso imeli ponuditi nikakršne "nadomestne droge". Kavo je bilo treba popularizirati tudi v tem smislu - kar pa ni bilo pretirano težko, saj je črna tekočina vsebovala različne zdravilne snovi (ki so na eni strani krepile duha, na drugi pa pomagale posvečenim ohranjati njihovo svetost v mesenih zadevah).

Kako beden se je moral zdeti zapriseženim piveem alkohola ta črni - mlačni surogat v primerjavi s tisoč in enim načinom smotrne uporabe piva (od preprostega eukanja iz vrčkov do priprave "okusne" in poživljaljoče "pirove župe" iz vročega piva, v katero so vmešali jajca ter nadrobili kruh in si z njo že zjutraj polepšali dan)! Za povrh kavi ni bilo zaupati tudi zato, ker naj bi v telesu sušila sluz in slabo vplivala na razmerja telesnih sokov (povezava sokov z značaji). Pred škodljivimi učinki kave so svarili celo slavni učenjaki (Linne je odklanjal umetno poživitev, ki jo povzroči kava in škoduje običajnemu ritmu organizma), vseeno pa kava ostaja predvsem pijača prosvetljenstva in tuhtajočih ljudi.

S kavo je povezana tudi nova oblika družabnosti - zlasti na Otoku, kjer so kavarne nastale najprej. Kavarne kot oblike izključno moških salonov so v Angliji kasneje ohranile svojo ekskluzivnost v klubih, prave "kavarne" pa so tudi tam postale obema spoloma odprta shajališča za pogovore in prebiranje časopisov ter pripovedovanje novic. Svojčas najslavnejša angleška kavarna pa je itak postala čisto nekaj drugega. Leta 1687 ali 1688 je neki Edward Lloyd v Londonu odprl svojo kavarno, ki jo je namenil pomorščakom, ladjarjem in zavarovalniškimi agentom. V njej so pomoreci in poslovneži dobivali sveže poslovne informacije in sklepali zavarovanja (agentje so v njej najemali mize v ta namen). Sčasoma je ta veja dejavnosti prevladala, Lloyd's je postal del londonske borze, za to, kar je danes, pa hvaležnost dolguje nekemu kavarnarju.

Javno "pitje kave" (to je bilo v kavarnah seveda le kulisa) je zamenjala domačnost "kofetarskih krožkov" (Kaffeekraenehen), ki so bili sprva mišljeni kot žensko maščevanje za prepoved prihajanja v kavarne (to so poznali v Angliji), medtem ko Nemei (in z njimi mi) "zgodnjekavarniškega" obdobja sploh niso poznali in so prešli kar na pitje kave doma. Nasploh je Nemeem država pitje kave kar precej zagrenila - za razliko od kolonialnih držav so morale nemške dežele vsako unčo kave uvoziti, kar je bilo merkantilistom kot rdeča krpa, zato so "pravim domoljubom" priporočali cikorijo (nižja cena). Malomeščani pa si nedeljske prave kave vseeno niso pustili vzeti.

Angleži so si sprva na račun svojih kolonij privoščili marsikateri milijon skodelice te poživljaljoče pijače, ob koncu 18. st. pa so nenadoma presedlali na čaj. Čaj je bil sicer dražji (za enako maso), za pripravo napitka pa ga je bilo treba manj, medtem ko je bil učinek (poživitev) isti (podobna alkaloida - tein in kofein).

Poleg eenenosti (ki je bila Otočanom že tedaj pomembna) je šlo v ozadju tudi za boj med zasebnim in državnim kapitalskim interesom. Kavopivee so zalagali zasebni trgovci in družbe, čaj pa je dobavljala Vzhodnoindijska družba, ki jo Schivelbuseh popolnoma upravičeno imenuje "država v državi".

Omenil sem, da je pitje kave predvsem propagirala protestantska moralna sfera - drugače je bilo z zadnjo toplo pijačo, ki jo je Evropa dobila z odkritjem Amerike - s čokolado. To sladko in okusno blaženost so vzeli pod svoje okrilje katoliški dvori Evrope (španski, italijanski, papeški). Pred oblikom samim pa še nekaj pojasnile: "čokolada" so v obravnavanem obdobju (od 16. - 18. stoletja) imenovali pijačo, ki so jo pripravili tako, da so koeko/ploščico iz kakava, sladkorja, cimeta in vanilije raztopili v vroči vodi ali mleku (pogosto so k temu dodali kanec vina). Katoliškim velikašem in duhovščini je bila vseč predvsem zaradi tega, ker se je dalo z njo nesramno lepo postiti (posta namreč s tekočino ne prekineš). Čokolada kot poživilo komajda učinkuje, je pa zelo hranljiva, tako da se ne gre čuditi aristokratom (in njihovim boljšim polovicam), ki so jo, ad maiorem Dei gloriam, nenasitno srebali med jutranjo toaleta.

Kot vsaki novotariji so tudi čokoladi pripisovali najrazličnejše dobre lastnosti (učinkovala naj bi celo kot afrodiziak), tako da je v naskoku osvojila plemenita evropska srea (oboževal jo je tudi Goethe), žal pa je bilo s koncem ancien regima, konec tudi

kraljevanja čokolade. Prej enotna oblika uživanja te skušnjave, je dobila nov izziv. Poti čokolade so se ločile - na eni strani sta se v začetku 19. st. začeli oddaljevati jedilna in mlečna čokolada (trda), na drugi strani pa je izprazen prostor "tradicionalne" čokolade izpolnil kakav (postopek pridobivanja je izpopolnil Nizozemec Van Houten). Čas pa je poskrbel za umiranje še enega mita - tako proizvodnjo najboljšega kakava, kot proizvodnjo najodličnejše čokolade usmerjata dve protestantski državi - Nizozemska in Švica.

Za mnoge najneprijetnejšo, za drugo pa nepogrešljivo naslado je v Francijo (in s tem v celinsko Evropo) prinesel Jean Nicot - govorim seveda o tobaku, ki je ljudem odkril polcg običajne "mokre" še "suho" pijanost, kot so zasvojenost z dimom imenovali sodobniki. Tobak se od ostalih dotlej znanih nasladil razlikuje prevsem po obliki uživanja - vdihovanju dima, po neprijetnih stranskih učinkih na nevajen organizem (vrtočlavliva, slabost) pa ga lahko primerjamo z drugimi močnejšimi nasladili (alkohol). Tudi tobak so si, podobno kot kavo sprva prilastili moški. Kaditi so smeli sprva samo v posebnih "sobah za gospode" (kajenje v javnosti so preganjali), vendar so si kadileci znali izboriti svoj prostor pod soneem in svojo razvado javno pokazati svetu (boj kadilecev za javnost tega početja = boj za demokracijo). Tobak je postal (skupaj s kavo) zaščitni znak intelektualcev - zaposloval je njihove brezdelne roke in sproščal njihove misli (bil pa je dober tudi proti "razburljivim predstavam", ki so mislece rade motile med študijem). Ženske so svojo cnakopravnost končno utemeljile tudi z vtikanjem smrdečih palčk v usta - množičneje pa so se kadilstvu zapisale šele tedaj, ko sta se kaliber in dolžina teh palčk precej zmanjšala (prehod od eigar k cigaretam). Kadilski rekviziti so namreč skozi čas doživeli kar nekaj revolucionarnih sprememb. Pipe so zamenjale eigare, te pa končno eigarete - vse z enim samim namenom: skrajšati postopek priprave "užitka" in narediti ta užitek čim bolj dostopen. Schivelbusch omenja pri tobaku samo eno "deviacijo" uživanja, namreč njuhanje, ki je v 18. stoletju kot epidemija zajelo vse sloje (najpopolneje seveda aristokracijo) evropske družbe in postalo praktično način življenja, ki je vplival na literaturo, modo in celo umetnost. Njuhanje je imelo (po avtorju) vsaj dve prednosti - z njuhanjem "kadilec" (vonjalec) hitreje občuti "tisto pravo", učinek tobaka je trenutni, in končno - z otopelim vonjem, ki ga je povzročilo pretirano

njuhanje tobaka, je človek veliko udobneje preživel smrad higiensko neozaveščene družbe in (zakaj pa ne) tudi svoj lasten smrad. Sam bi skromno spomnil še na eno različico uživanja te žlahtne zeli - na žvečenje, vendar se seveda pridružujem nenapisanemu avtorjevemu mnenju, da sluzasti rjavi kupčki po tleh in stcnah precej manj sodijo v poljudno knjižico kot pa poslikane tobačnice in svileni robčki za usekovanje po krepčilnem njuhcu.

Schivelbusch na začetku svoje pripovedi o nasladilih, ki pomenijo življenje nekako z levo roko odpravi skušnjava vseh skušnjav - žen...., oprostite - alkohol. Pozorneje se mu posveti šele na repu eelc vrste izbornejših mamil/poživil. Tudi alkoholne pijače so prehodile svojo razvojno pot od domačega piva in vina (ki bi ju res lahko imeli za hrano) do visokoprocentnih žganjic raznih vrst. Avtor ugotavlja, da je prehod žganja iz medicinske sfere v laično povzročila industrijska revolucija - sicer ne s kakšnim revolucionarnim izumom, pač pa s koncentracijo ogromnih množic obubožanega proletariata, ki so pozabo in odrešitev pred ubijajočim dclavnikom iskale v pijači. Precejšen pomen pri populariziranju žganja so imele tudi modrne armade - grajene na principu skupnega, enotnega bojčvanja, ki so vojake z deljenjem porcij žganja/ruma omamile (jih naredil sprejemljivejšc za manipulacijo), ne pa tudi upijanile. Za cehovske krokarije in sholarska popivanja sta še zadostovala pivo in vino (čeprav so imeli srednjeveški pivci visok tolerančni prag) - proletariatu pa sta bili tidvc naravni pijači za spodobno komatozno pijanost predragi. Hitreje jc šlo s kozarčkom "zvarjene" ognjene vode, ki jc s podceterjenim odstotkom naravnega alkohola tudi desetkrat prej omamila. Skupinsko popivanje in plavi'ponedeljki pa so lahko tudi nadalje ostali del delavske folklorc (in oblika kazanja pripadnosti razredu), čeprav so socialdemokrati žganje preganjali, ker jc dclavccm slabilo odzivnost in jih odtegovalo od revolucionarnih akcij (popustljivejši so bili do vina).

Prav zaradi pionirskc vloge, ki jo je alkohol odigral v zgodovini človešk omame, se je na pitje alkoholnih pijač navezalo precej obrednih značilnosti, ki se jih današnji pivci podzavestno oklepamo, čtudi nam njihov prvotni namen ni znan. Še danes je plačevanje "rund" in nasploh popivanje v družbi precej razširjen pojav, da gre pri tem skupinskem omamljanju za ostanek pradavnega strahu pred tekočino/pijačo, ki ji je bil lahko primešan strup, s tem pa me je seznanil šele Schivelbusch (kot tudi s

primerjavo med plačevanjem rund in med, pri primitivnih ljudstvih še danes prisotnim "potlačem" - hlastnim razdajanjem svojega imetja, ki naj okrepi ugled darovalca). Avtor se precej pomuja tudi pri napijanju in raznih oblikah pobratenja, ki so se spletale z omamnimi kupami v rokah.

Precej revnejša liturgija je povezana s kavo in čajem, ki sta postala orodje izumetničenih slojev, namenjeno "preizkušanju" primernosti povzpeticov za vstop v višji sloj (družbeni dvig je bil odvisen tudi od manir pri uživanju teh pijač, obvladovanju pribora), popolnoma brez dodatnih ceremonij pa poteka kajenje (od prehoda na cigarete dalje).

V zvezi z bolj ali manj razvitim vzporednim dogajanjem so urejene tudi "uživalnice" posameznih skušnjav. Krčme (gostilne, bifeji, bistroji...) so skomercializirane oblike prvinske gostoljubnosti, pri kateri je spočetka gost za plačilo postal začasni družinski član (gostu so ponujali pač trenutne "tržne viške" v hrani in pijači). Drugo stopnjo so predstavljale hiše, ki so imele stalno pripravljeno pijačo (nekatero tudi jed) za plačnike - ta gostišča so označevali z omelom, butaro ali drugim "šopkom", ki je krasil pročelje pred uporabo izveskov (Bog je torej v začetku res "roko ven molil"). Krčme so bile (in so še) eksteritorialni prostori v primerjavi z zunanjim svetom - komunikacija je živahnjejša in manj ponarejena, svobodnejša. Trgovanje - pri tem namreč gre zgolj za odnos blago za denar, je nekako v ozadju (popolnoma se ga zaveda le oštir). Gostilne so od prvotnega "kupljenega" gostoljubja prehodile dolgo razvojno pot. Sprva so se gostje in domačini stiskali v istem prostoru (kjer so na ognjišču tudi kuhali za vse hkrati), kasneje pa so kuhinjo umaknili v poseben prostor (z njo so se umaknili tudi domači), tako da je gostom ostal prostor zase (v njem so iz nostalgije še vedno ohranili ognjišče/kamin, nad njim pa zbirko posodja (sklede, krožniki, vrčki). V anglosaških deželah je ozračje prvinskega gostoljubja presekal desk - "bar", ki je kot zapornica ločila sfero domačnosti od tujcev. Bar je bil izraz novega načina pitja - pitja na hitro in stoje ("s' nogu" bi temu rekli v tujem jeziku), ki je bilo značilno za obdobje žganja v pivski zgodovini. Zanimivo je, da barsko pitje do nedavnega ni pustilo globljih sledi v celinski pivski kulturi (tudi Duško Radović se je v svoji knjigi "011" obregnil ob to) - prelom je nastal pri nas šele z "bifejsko kulturo" (ta je vezana na jutranje pitje pred začetkom vsakdanje gradnje socializma), v novejšem času pa jo nadaljuje poplava "kafičev", kjer bar

predstavlja stičišče in "skupno ozemlje" z novo generacijo natararic in natararjev, ki so ponekod že prerasli "kaj boš" doktrino.

Precej drugače je s kavarnami - obiskovalci teh ustanov so v večini individualisti, "evropejci", ki naroče kavo, kapučino ali karkoli, da dobe možnost samoproduciranja in dostopa do informacij (kavarne so bile včasih založene s časopisi). Tako je zapisal Schivelbusch. Vsak videč Celjan pa seveda ve, da je kavarna vse kaj drugega. Je prostor, kjer se da zanimivo prebiti urico ali dve puščobnega pouka, je zatočišče kamor lahko povabiš "intelektualnega" prijatelja ali prijateljico in nenazadnje - je tudi dobrodošla čer na kateri lahko na deževen dan prevedriš/premalicaš depresiven delavnik. (Le zakaj bi tam rabil časopis, če imaš v sebi ali ob sebi enciklopedijo?)

Povsem brez obredja in (v večini evropskih dežel) brez posebnih lokalov so Evropo v zadnjih dveh stoletjih preplavila mamila. Mamila je kajpada premočan izraz - vsaj za mehke droge naravnega izvora (haš, marihuana), koko in opij. Ta nasladila, ki jih ljudje v njihovih domovinah rabijo povsem kontrolirano in brez pretiranih stranskih učinkov, je Zahod apriori stigmatiziral, ker jih ni razumel in jih ni bil sposoben obvladovati. Kljub temu nerazumevanje Evropejcev ni oviralo, da ne bi pogubno manipulirali z njimi. Angleška Vzhodnoindijska družba je preplavila Kitajsko z opijem s svojih plantaž. Z njim je "plačevala" kitajske izvozne predmete in popolnoma brez sramu je manipulirala z milijoni apatičnih ljudi (v letih 1767-1850 se je poraba opija na Kitajskem povečala za sedemdesetkrat). Do svojih sonarodnjakov so bili prizanesljivejši - pristali so celo na umetno zviševanje cen, da bi se narkomanija unesla. Kljub tej "človekoljubnosti" so milijoni predvsem v angleških industrijskih središčih redno uživali opij (iz podobnih nagibov kot alkohol), za "pomirjanje" pa so ga dajali celo otrokom (v Prekmurju recimo mak, ponekod pa žganje ali vino), da so v zrelost zakorakali že s svojo omamno izkušnjo. Najpomembnejše za narkomansko prosvetljevanje Evrope so bile vsekakor vojne, ki so z obilno rabo narkotikov v lazareti, rekrutirale na milijone novih odvisnikov, ki od začetka prejšnjega stoletja v "lekarni naslad" najdejo tudi številne nove artikule (1817 so izdelali morfij, 1874 pa heroin), ki kar tekmujejo v toksičnosti in udarnosti (do cracka in ekstaze). Mamila so Evropi prinesla precej težav, kot močan ustvarjalni impulz pa so se vsidrala tudi v

evropsko kulturo (Baudelaire, Poe) in subkulturo. Po drogah so posegali ljudje tudi iz družbenih razlogov - otroci cvetja so z njimi bežali iz potrošništva, X in Y iz Dramelj (Velenja, Maribora, Celja...) pa s "snifanjem" ali "špricanjem" kažeta svoj stud in upor proti alkoholiziranosti ali nevrotični pišmeuhovščini okolja.

Kaj se nam na področju nasladil obeta v prihodnosti?

Schivelbusch malce bogokletno napoveduje demonizacijo tobaka kot dokazano škodljive snovi in njegovo degradacijo iz "nasladila" v "mamilo". Obratno pot naj bi ubrale mehke droge, ki bodo v prihodnosti omrežile morda vsaj del tobačnih zasvojenecv (če bo njihovo uživanje legalizirano) - obetajo se nam torej še precej "cool" časi in vnovičen razcvet ljubiteljskega zeliščarstva ob Savinji.

Aleksander Žižek

MEŠČANSTVO V HABSBURŠKI MONARHIJI

II. del

Hannes Stekl, Peter Urbanitsch, Ernst Bruckmüller, Hans Heiss (Hg.), BÜRGERTUM IN DER HABSBURGERMONARCHIE, II. knjiga, Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit, Böhlau Verlag Wien - Köln - Weimar, 1992, 393 str.

Drugi del obsežnega zbornika razprav o meščanstvu v habsburški monarhiji podrobneje označuje njegov podnaslov (Z delom, imetjem, znanjem in pravičnostjo), ki nas pouči, da so se avtorji v svojih razpravah dotikali predvsem problema regij, skupin in identitet.

Zlasti regije oziroma njihov odnos (konflikt centra in periferije) so trenutno v središču pozornosti "meščanoslovja", ki je preseglo preučevanje fenomena urbane družbe v ozkonacionalnem pogledu. Donavska monarhija s svojim izrazitim policentričnim (v pomenu oblikovanja različnih meščanstev) predstavlja torej idealen laboratorij za izvajanje tovrstnih študij.

Ernst Bruckmüller začinja vrsto prispevkov z razpravo Dunajčani⁹, v kateri osvetljuje favoriziran položaj meščanstva prestolnice, razbija pa tudi stereotipe o "politično mrtvem predmarčnem meščanstvu". Iz njegovega prispevka izvemo marsikatero zanimivo podrobnost o bidermajerskih salonih in napol zasebnih družabnih krožkih kot o zatočiščih pred vsepovsod prisotnimi policijskimi špiclji. Bruckmüller meščanstvo secira tudi po načinih preživljanja (izobraženci, uradniki, obrtniki), na koncu pa nas preseneti z dejstvom, da je imelo komaj 30 - 40% prebivalcev Dunaja dejansko priznano "meščanstvo". Iz članka je razvidno, da se je vse dogajanje odvijalo med zgornjimi tisoči (za prestižnost, gospodarski zagon, investicije in dobrodelnost ter mecenstvo so skrbeli tovarnarji ali lastniki nepremičnin, malo produkcijo in trgovino na drobno pa so imeli "v zakupu" tisoči trgovčičev in obrtnikov). Zanimiva je bila predvsem dunajska "zgodba o uspehu" - ta je slavila sposobnost in pogum uspešnežev, ki so uspeli z naslonitvijo na lastne sile, poanta pa je verjetno skrita v reku "pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal". Dunajčani, ki so še vedno ždeli v čakalnici uspeha (in takih je v vsaki družbi največ), so svoje neodkrite družabne talente radodarno odkrivali v številnih uradnih in neuradnih društvih in združenjih, svojo "moralno-higienično" poslanstvo pa so radi podkrepili z antisemitizmom (resnici na ljubo so bili Dunajčani temu precej manj naklonjeni kot njihovi rojaki iz manjših gnezdec) ali z drugimi oblikami stigmatiziranja drugačnosti.

Anna Millo je obdelala tržaško meščanstvo¹⁰, kot sta ga porodila prosvetljeni absolutizem in merkantilizem, ki sta spodbudila razvoj prej odrinjenega Trsta v najpomembnejše avstrijsko pristanišče. To je sprožilo val doselitev, iz doseljencev pa je nastal nov sloj meščanstva, kar razlikuje Trst od ostalih mest - bilo je "mesto na ukaz" (nastalo je z državno politiko).

Doseljevanje je Trst nedvomno obvarovalo pred provincialno ksenofobično dediščino in mu vdahnilo svetovljansko dušo, saj so številni švicarski, nemški, holandski, grški in turški priseljenci tudi v svojem novem mestu ohranili plodne gospodarske in kulturne stike s koreninami. Močan mobilizacijski faktor vidijo

⁹ Ernst Bruckmüller, *Wiener Bürger. Selbstverständnis und Kultur des Wiener Bürgertums vom Vormärz bis zum Fin de siècle*, strani 43 - 68.

¹⁰ Anna Millo, *Das Triestiner Bürgertum. Kollektives Verhalten, politische Beteiligung, kulturelle Identität*, strani 69 - 81.